

Ivo Džinić

Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija, Borongajska cesta 83d, HR–10000 Zagreb
idzinić@fhs.unizg.hr

Politički mitovi vs. ideje o vječnome miru

Obrisi Kantova utjecaja na Cassirerovu (političku) filozofiju

Sažetak

Cassirer je filozofski bio pod snažnim utjecajem Kanta, kako pod vidom implementacije njegovih postulata transcendentizma u vlastiti koncept filozofije simboličkih formi, tako i u kontekstu njegova društveno-političkoga angažmana i stvaralaštva. Vrlo zauzeto branio je Kantove ideje republikanizma kao jedinoga legitimnoga oblika državnoga upravljanja, pridajući simboličko značenje konceptu Weimarske republike i pobijajući ideje totalitarne vladavine nacionalsocijalizma. Ta zauzetost prepoznatljiva je u njegovim različitim tekstovima, a svojevrsnu kulminaciju ostvarila je u posmrtno objavljenoj studiji pod nazivom Mit o državi. Nakon što se u tekstu podsjeti na spomenutu činjenicu kantovske prožetosti cjelokupne filozofije simboličkih formi, u drugom dijelu članka ukazat će se na neke osnovne elemente evociranja Kantovih promišljanja u Cassirerovim društveno-političkim tekstovima.

Ključne riječi

Ernst Cassirer, Immanuel Kant, politički mit, vječni mir, čudotvorci, prosvjetiteljstvo

1. Uvodne riječi: Kantova kritička filozofija kao polazište

1. 1. Odredište: Filozofija simboličkih formi

Kako to i sama kvalifikacija Ernsta Cassirera kao neokantovca (Marburške škole)¹ implicira, ovaj je filozof u svim fazama svojega stvaralaštva bio pod snažnim utjecajem Immanuela Kanta i njegove (kritičke) filozofije. Međutim, to nikako ne znači da je Kantova filozofska misao predstavljala jedini izvor iz kojega je Cassirer crpio ideje za vlastito filozofsko stvaralaštvo, nego je ono bilo pod utjecajem i brojnih drugih autora, filozofskih pravaca i znanstvenih područja, što sve skupa samo očituje Cassirerovu erudiciju i originalnost. Ipak, sasvim je očito da, primjerice, njegov koncept filozofije simboličkih formi na poseban način proizlazi iz općepoznatoga Kantova projekta kritike uma, a što je vidljivo u sva tri uvoda u pojedine dijelove tromodne *Filozofije*

1

Povijesno neokantovstvo započinje s knjigom Hermanna Cohena *Kantova teorija iskustva* (njem. *Kants Theorie der Erfahrung*) iz 1885. godine, nakon čega se s vremenom diferenciraju dvije škole, odnosno Marburška u koju se uz Cohena i Paula Natorpa svrstava i Ernst Cassirer, te Badenska ili Heidelberška škola s glavnim predstavnicima kao što su Wilhelm Windelband, Heinrich Rickert, Emil Lask i drugi. Bitna značajka Marburške škole jest interes za logiku i temelje prirodnih znanosti,

dok se Badenska škola više okupirala istraživanjem teorija vrijednosti i temelja kulturnih znanosti. U 19. i početkom 20. stoljeća će i Berlin postati središtem neokantovskoga kruga u koji su spadali Friedrich Paulsen, Alois Riehl i Benno Erdmann. Usp. Roberto Horácio de Sá Pereira, »Cassirer and Kant on the Unity of Space and the Role of Imagination«, *Kant Yearbook* 12 (2020) 1, str. 115–135, ovdje str. 115–116.

simboličkih formi.² Kada je Cassirer 1918. godine zgotovio svoju monografiju o Kantu i nastojao vjerno predstaviti Kantovu filozofsku misao, neizravno je u njoj istovremeno dao naslutiti i svoju zamisao o razvoju vlastitoga koncepta filozofije simboličkih formi.³ Potonjeg je smatrao vrhuncem kritičke filozofije u Kantovu smislu, na što je posebno upozorio u uvodu *Fenomenologije spoznaje* odnosno trećega dijela *Filozofije simboličkih formi*.⁴

Međutim, taj tekst istovremeno predstavlja i radikalni zaokret u odnosu na Kanta i njegovu kritičku filozofiju, koja se za cjelokupni koncept filozofije simboličkih formi pokazala preuskim okvirom. Tako će Cassirer u tom tekstu odbaciti Kantov mentalizam i pojam *noumena* (*intelligibilia*) za ograničavanje pretjeranih zahtjeva osjetnosti, zatim njegov dualizam između intuicija i pojmova, kao i kantovski koncept znanja kao reprezentacije, a ne oblikovanja i stvaranja.⁵ No, takvo uklapanje Cassirera u neokantovsku paradigmu odmaka od Kanta i razvoja specifične filozofske tradicije nipošto nije značio potpuno odvajanje od Kanta ili odbacivanje svih njegovih ideja. Za Cassirera se može reći da je uvijek ostao vjeran čitatelj Kantovih tekstova i njihov zauzeti sugovornik.

Filozofiju simboličkih formi koja implicira različitost načina duhovnoga uobličavanja i raznolikost simbolâ Cassirer je percipirao kao svojevrsnu alternativu metafizici svih vremena i njezinom nastojanju obuhvaćanja svijeta kao apsolutnoga jedinstva.⁶ Budući da to suočavanje s metafizikom povijesno odgovara Kantovu suočavanju s dogmatskom metafizikom i skepticizmom u *Kritici čistoga uma*, Cassirer je u Kantovoj kritičkoj filozofiji pronašao saveznika za buduće stvaralaštvo. Naime, metafizika bi, po njemu, i dalje prevladavala u svojoj složenosti da nije bilo Kantova obrata u načinu mišljenja i tumačenja kako istinska filozofska zadaća polazi od unutarnjega propitkivanja vlastitih oblika prosudbe i spoznaje. Cassirer u ovoj Kantovoj svojevrsnoj revoluciji načina mišljenja uviđa graničnu liniju između kritičke filozofije i metafizike, ali isto tako i neizostavni element spoznaje kojim bi se trebala rukovoditi svaka filozofska raščlamba.⁷

Cassirerov motiv za promišljanje o svestranim ciljevima i zadaćama kritike uma predstavlja Kantova slika filozofije kao svjetiljke (baklje) čistoga uma koja osvjetljava tamni prostor našega razuma, a ne nepoznata područja s onu stranu osjećaja. Taj motiv, smatrao je Cassirer, ukazuje daleko preko granica Kantove filozofije u *Kritici čistoga uma*. U studiji pod nazivom *Kantov život i učenje* Cassirer će pojasniti da se razum u ovom kontekstu ni na koji način ne treba shvatiti u empirijskom smislu kao psihološku moć mišljenja čovjeka, nego u čisto transcendentalnom smislu kao cjelina duhovne kulture.⁸ Time Cassirer proširuje i poopćava izvornu Kantovu problematiku o stvarnosti i o njezinim oblicima prosudbe, te se fokusira na problem objektivnosti kao pitanja koje implicira misao o mogućnosti različitih pristupa istoj toj stvarnosti. Kao što se Kant pitao o uvjetima mogućnosti znanstvene spoznaje, Cassirer propitkuje uvjete mogućnosti različitih oblika stvarnosti, a s time onda povezano i o uvjetima mogućnosti različitih oblika spoznaje. Pitanje objektivnosti, kako smatra Cassirer, ne može se u potpunosti odgovoriti dokle god se uvažava samo jedan oblik prosudbe iskustva. Na to pitanje daleko više se mora odgovoriti, dakle, uvažavajući mogućnost različitih oblika spoznaje svijeta odnosno njihovom mnogostrukošću. Ovo problematiziranje ukazuje na apostrofiranu ograničenost Kantova projekta unutar *Kritike čistoga uma*, čime je Cassirer – kako je gore spomenuto! – već u knjizi *Kantov život i učenje*

iz 1918. godine implicitno ukazao na vlastitu zamisao filozofije simboličkih formi.

Cassirer, dakle, prihvaća Kantovu transcendentalnu metodu koja se bavi načinom spoznaje predmeta, a ne samim predmetima, te nastoji proširiti problematiku spoznaje uvjeta spoznaje i uvažava niz simboličkih sustava koji odgovara Kantovim transcendentalnim uvjetima spoznaje. Jasno je da je čovjek tvorac simbola preko kojih se zbilja može spoznati, što implicira da je svijet simbola aprioran u odnosu na ono što je simbolima zahvaćeno. Milivoj Solar ističe da je poradi toga očito da se »u krajnjim konzekvencijama može spoznati jedino način kako čovjek spoznaje prirodu, a ne može se spoznati priroda po sebi, odnosno ne može se spoznati odgovara li svijet simbola i na koji način, zbiljskom svijetu, odnosno ‘stvari o sebi’«.9

1. 2. Simbolička forma mita – majčinsko tlo kulture

Cassirerovo suočavanje s Kantom pridonijelo je i njegovu tematiziranju mita kao zasebne simboličke forme, a što isto tako značajno odskače iz okvira Kantovih filozofskih postulata. Mit se kao zasebna simbolička forma nikako ne uklapa u spoznajna područja koja su opisana u Kantovoj *Kritici moći suđenja*, odnosno područje razuma u primjeni na prirodu, rasuđivanja u primjeni na umjetnost i uma u primjeni na slobodu. No upravo Kantov argument o razumljivosti empirijskih zakona prirode i njihova transcendentalnog utemeljenja u osjećaju želje omogućio je Cassirerovo proširenje filozofskog istraživanja na područje mita. Uvažavanje osjećaja želje u filozofiji zahtjeva novo vrednovanje temelja teoretske spoznaje, iz čega proizlaze ne samo mogućnost nego i potreba uvođenja mita kao specifičnog oblika razumijevanja svijeta koji je jednakovrijedan kao i zapažanje i teoretska spoznaja. A budući da teoretska spoznaja, prema Kantu i njegovoj kritici moći suđenja, treba

2

Cassirer će na to izravno ukazati u svojem tekstu *Zur Logik der Symbolbegriff* kada tvrdi da je koncept filozofije simboličkih formi nastojao slijediti put na koji je ukazala Kantova kritička filozofija. Navedeno prema Esther Oluffa Pedersen, *Die Mythosphilosophie Ernst Cassirers. Zur Bedeutung des Mythos in der Auseinandersetzung mit der Kantischen Erkenntnistheorie und in der Sphäre der modernen Politik*, Königshausen & Neumann GmbH, Würzburg 2009., str. 17.

3

Usp. Ernst Cassirer, *Kants Leben und Lehre*, Verlegt bei Bruno Cassirer, Berlin 1921.

4

Usp. E. O. Pedersen, *Die Mythosphilosophie Ernst Cassirers*, str. 43.

5

Bitne elemente nastavka kantovske tradicije te istovremenoga zaokreta u odnosu na Kanta kod neokantovaca općenito, pa tako specifično i kod Cassirera kao pripadnika druge generacije Marburške škole, opisao je Robert

Horácio de Sá Pereira u navedenom članku »Cassirer and Kant on the Unity of Space and the Role of Imagination«, str. 116–119.

6

Usp. Ernst Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen III. Phänomenologie der Erkenntnis*, Felix Meiner Verlag, Hamburg 2010., str. 1.

7

Usp. E. O. Pedersen, *Die Mythosphilosophie Ernst Cassirers*, str. 23–24.

8

Usp. Ernst Cassirer, *Kants Leben und Lehre*, str. 166. Ova studija inače predstavlja opći uvod u Kantovo stvaralaštvo prema Cassirerovu izboru tematskih cjelina koje je smatrao važnima za primjereno (u)poznavanje Kantove filozofije.

9

Milivoj Solar, *Edipova braća i sinovi*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2008., str. 148.

estetsku refleksiju, opravdano i nužno je i dalje tražiti korijene te refleksije, što Cassirera i nuka na analizu mita.¹⁰

Cassirer će, dakle, iz Kantove argumentacije u pravcu apriornoga značenja osjećaja želje za svrhovitu prosudbu izgraditi temelj za filozofsko razumijevanje mita. Po njemu je samosvijest postojala i živjela u tvorevinama mitske svijesti i prije njezina uzdizanja do razine visoke apstrakcije.¹¹ Fenomen svijesti i iskustva svijeta nije po sebi postojan nego ga je tek trebalo izgraditi, što je barem jednim dijelom bilo moguće nadoknaditi u oblikovanju svijeta mita. To je razlog zašto je Cassireru istraživanje mita nužan dio istraživanja uvjeta spoznaje.¹² Uvažavanjem mita Cassirer proširuje pojam spoznaje i stavlja naglasak na višeznačnost pristupačnosti zbilji i imanentnosti svake spoznaje svijeta, a time se slabi striktna kantovske granice između razuma, moći rasuđivanja i uma.¹³ Cassirera oblik mitske priče i zanima tek u smislu kantovskoga govora o transcendentnim oblicima spoznaje, odnosno o oblicima koji su nužni za spoznaju i koji predstavljaju uopće njezine uvjete i mogućnosti.¹⁴

On će se, stoga, u interpretaciji mita odmaknuti od uobičajenih tehnika alegorijskoga tumačenja i prikloniti njegovoj spoznajno-teorijskoj analizi. Podloga mita nije mišljenje nego osjećanje i, stoga, predstavlja specifičan oblik iskustva svijeta. Svojstva stvari u mitu nemaju objektivna nego fiziognomijska obilježja u smislu shvaćanja izraza, što je razlog zašto Cassirer pravi jasnu razliku između pojmovno-logičke i ontologijske strukture mita. Dok znanstveni oblik mišljenja analizira i sistematizira cjelokupno znanje, mitsko je mišljenje sintetičko u smislu razumijevanja života i prirode kao jedinstvene cjeline. No, u mitu se već događa i prvo kategoriziranje stvarnosti odnosno *pra-podjela* (njem. *Ur-Teilung*) na svijet »svetoga« i »profanoga«, a kao oblik života on omogućava i razvoj samosvijesti u odnosu na cjelokupnu stvarnost te osjećaja pripadnosti određenoj zajednici. S pojavom religije došlo je do nadilaženja mitskoga razumijevanja svijeta jer se prirodi sada pristupa racionalno i u jednostavnosti njezina reda i zakonitosti koja je ipak božanskoga porijekla. Stoga Cassirer uzima i religiju u razmatranje u kontekstu svojega promišljanja o mitu kao obliku mišljenja.

Značajan obrat u njegovu razmatranju mita dogodio se u tridesetim i četrdesetim godinama prošloga stoljeća, kada mit počinje promatrati kao moćno političko oružje unutar totalitarnih političkih opcija. Dakle, riječ je o promjeni pravca analize mita u smjeru socijalno-političke perspektive. Pritom Cassirer podvlači da se je, s jedne strane, uspjelo riješiti mita u pravnim i političkim institucijama, a istovremeno se ostavila otvorenom mogućnost njegova povratka u društvenu zbilju kao moćnoga političkoga oružja, napose u totalitarističkim oblicima vladavine. I kao što je Kantov utjecaj bio jasno prepoznatljiv u ranijem Cassirerovu tumačenju mita iz spoznajno-analitičke perspektive, tako su elementi Kantova utjecaja prepoznatljivi i u ovom dijelu Cassirerove interpretacije mita.¹⁵

2. Obris Kantove političke misli u Cassirerovoj filozofiji

2.1. Situacija u Europi i uloga religije

Nakon razvoja koncepta cjelovite filozofije simboličkih formi i razmatranja mita u spoznajno-teorijskom smislu, Cassirer se u četrdesetim godinama prošloga stoljeća bavio i društveno-političkim temama. Razlog tome jest i

povijesna situacija u kojoj se našla Njemačka i cijela Europa toga razdoblja, a to je pojava nacionalsocijalističke ideologije. Dakle, izvanjske okolnosti motivirale su ga da se uhvati u koštac s povijesnom situacijom, nešto slično što je i Kant u svojim zrelim godinama prolazio suočavanjem s fenomenom Francuske revolucije. To je Cassirera potaklo na promišljanje o onome što je već ustvrdio za samoga Kanta kada je rekao da je za potonjega cijela filozofija neraskidivo povezana s temeljnim pitanjem koje je snažno potreslo cijelo osamnaesto stoljeće, a to je pitanje o vječnim, nepromjenjivim i neotuđivim pravima čovjeka.¹⁶ I kao što se Cassirer u svojem filozofskom opusu uvijek iznova vraćao na Kantovo stvaralaštvo, tako je bilo i u kontekstu njegove artikulacije vlastite političke misli. Neprestance se vraćao na prosvjetiteljske vrijednosti obrane ideje republikanskog ustava, a samim time i Weimarske republike, o čemu će u daljnjem tekstu biti više riječi. Krajem dvadesetih godina prošloga stoljeća Cassirer se u svojoj političkoj djelatnosti sve više počeo baviti društveno-političkim temama, pri čemu mu je jedan od, takoreći idejnih, saveznika u borbi protiv nacističke ideologije – dakako uz Leibniza, Rousseaua i Goethea – bio i Kant jer je tu borbu odlučio voditi upravo na području povijesti ideja: Cassirer se u svojoj zauzetosti za ostvarenje zacrtanih ciljeva uvijek iznova vraćao vlastitim intelektualnim izvorima da bi povijesnom analizom mogao učvrstiti sve one vrijednosti za koje je smatrao da zaslužuju biti sačuvane.¹⁷ Zanimljiva je, dakako, činjenica da se i sâm Kant u svojim šezdesetim godinama života isto tako sve više okretao društveno-političkoj tematici, što je napose vidljivo iz njegovih tekstova poput »O općoj izreci: To bi u teoriji moglo biti ispravno, ali ne vrijedi u praksi«, »Prema vječnome miru«¹⁸ i »Sukob fakulteta«.

10

Usp. E. O. Pedersen, *Die Mythosphilosophie Ernst Cassirers*, str. 80.

11

Usp. E. Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen. Das mythische Denken*, str. XIII.

12

Usp. E. O. Pedersen, *Die Mythosphilosophie Ernst Cassirers*, str. 82.

13

Usp. *ibid.*, str. 46–48.

14

Usp. Milivoj Solar, *Edipova braća i sinovi*, str. 151.

15

Pregled Cassirerova razumijevanja mita na temelju njegovih relevantnih tekstova detaljnije je prikazan u: Ivo Džinić, *Snaga mita. Uz filozofiju Ernsta Cassirera*, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb 2024.

16

O tome Cassirer piše u svojem tekstu, »The Concept of Philosophy as a Philosophical Problem«, u: *Symbol, myth, and culture: essays and lectures of Ernst Cassirer, 1935-1945* (ur. Donald Phillip Verene), Yale University Press, New Haven – London 1979., str. 49–63.

Navedeno prema Robert R. Aramoyo, »The Kantian Background to Cassirer's Political Commitment and Its Parallels with Kant's Republicanism and Support of the French Revolution«, *Con-Textos Kantianos* (2019) 9, str. 274–292, ovdje str. 275, doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.3253113>.

17

Tako u svojem »Predgovoru« francuskoga prijevoda Cassirerove knjige o J.-J. Rousseauu opisuje njegovu filozofsku metodu rada književni kritičar Jean Starobinski. Navedeno prema R. R. Aramoyo, »The Kantian Background to Cassirer's Political Commitment«, str. 281. Knjiga *Problem Jean-Jacques Rousseau* prevedena je i na hrvatski jezik u izdanju Disputa 2012. godine (prijevod s njemačkog i francuskog Damjana Lalovića).

18

Poznato je da je Kant svoje filozofsko-političke spise pisao u kasnoj životnoj dobi, pa je tako i spis o vječnome miru napisao 1795. godine, dakle, kao sedamdesetjednogodišnjak. Poradi toga su se, ponekad neugodni, Kantovi postulati pripisivali senilnosti starca, a Hannah Arendt je ironijski ton u Kantovu tekstu protumačila kao da ni sam autor taj svoj tekst nije shvaćao previše ozbiljno. Usp. Uli

Već u svom članku »Judaizam i moderni politički mitovi«, iz 1944. godine,¹⁹ Cassirer u razmatranje uzima fenomen političkoga mita, ističući da su nacisti židovstvo prikazivali kao samu inkarnaciju zla, te da korijene tako snažnog udara na ovu religiju od strane nacionalsocijalista ne treba tražiti samo u osjećajnoj dimenziji nego je važno analizirati i njegovu intelektualnu poveznicu. Traženje tzv. »istine« političkoga mita jednako je besmisleno i smiješno kao i traženje istine o oružju općenito jer ono svoju istinitost dokazuje vlastitom učinkovitošću. Tako, dakle, i politički mit. Mitovi općenito, po Cassireru, uvijek su dramatični u naravi i poimanju svijeta kao titanskoga rata između antagonističkih sila odnosno između svijetla i tame. Obogotvorenje (deifikacija) neprikosnovenoga vođe biva nepotpunom kada se istovremeno ne demonizira apsolutnoga neprijatelja, a on je u ovom slučaju bilo židovstvo kao takvo. Cassirer smatra da je nemilosrdna mržnja koju je nacistička ideologija širila prema Židovima u velikoj mjeri bila odgovor na činjenicu prelaska toga naroda s mitske religije na etičku.²⁰

Da bi to dokazao Cassirer se poziva na biblijski iskaz koji govori protiv svakog oblika idolopoklonstva (Izl 20,4) – isti iskaz na koji upućuje i Kant u svojoj *Kritici moći suđenja* kada ističe odlučujući iskorak koji je poduzela židovska religija protiv čašćenja bilo kakvih osjetilnih prikaza, te povlači vezu između takvoga stava i čistoće koja mora nužno pratiti svako predstavljanje moralnoga zakona.²¹ Kao dobrom poznavatelju Kanta, Cassireru je to omogućilo da židovsko odbacivanje idolopoklonstva okarakterizira kao moment preoblikovanja mitske religije u religiju moralne prirode. Na taj način je, po Cassirerovu mišljenju, židovska religija evoluirala prema određenoj vrsti univerzalizma iz kojeg je tek onda mogao proizaći i ideal vječnoga mira, te je konstatirao da je trebalo proći više od dvije tisuće godina da bi krajem stoljeća prosvjetiteljstva tu ideju obranio i protumačio upravo Kant svojim esejom o vječnom miru. Nasuprot toj ideji o vječnome miru moderni politički mitovi održavaju i intenziviraju ratove, veličaju krvne veze da bi se divinizirala rasa te obećavaju njemačkome narodu osvajanje cijeloga svijeta i trajno uništenje najvećega ideološkoga neprijatelja odnosno židovskoga naroda.²² Pritom se politički vođe nisu toliko bojali fizičkoga otpora židovskoga naroda koliko njegove moralne snage koju je nastojao pod svaku cijenu oslabiti i slomiti. Za razliku od toga, Cassirer ističe važnost ustrajnoga zauzimanja za one ideale židovske religije koji su pronašli put prema univerzalnoj ljudskoj kulturi i koji su time postali neuništivi, te su se usprotivili instrumentalizaciji modernih političkih mitova.²³

2.2. Propagiranje prosvjetiteljskih ideja kao borba protiv političkih mitova

Dakako da je Cassirerovo bavljenje različitim aktualnim društveno-političkim temama svojevrsni vrhunac doživjelo objavom studije *Mit o državi*, no on je i u brojnim ranijim tekstovima pokazivao filozofsku zauzetost na tom području. Pritom se ne može reći da je izgradio vlastitu političku teoriju u današnjem smislu riječi nego se zanimao za duhovne, kulturološke i povijesne životne pojave kao i ukazivanje na njihovu izrazito etičku dimenziju.²⁴ Dakle, njegova temeljna nakana kada se radi i o društveno-političkim filozofskim temama težila je isticanju etičke dimenzije u društvu, kulturi i politici sa željom njezinoga trajnoga očuvanja.²⁵

U svojim predavanjima i studijama Cassirer je na temelju analize povijesnoga razvoja prosvjetiteljskih ideja čvrsto pristajao upravo uz one koje je smatrao

nužnima za očuvanje i implementaciju u svako društvo i svaku kulturu, a proizišle su i iz njemačke duhovne povijesti. U tekstu *Sloboda i forma. Studije o njemačkoj duhovnoj povijesti* iz 1916. godine,²⁶ u kojem nastoji približiti vrijednost idejno-povijesne borbe oko duhovne slobode, Cassirer se poziva na brojne mislioce iz njemačke povijesti. Osvrće se na Schillerovu i Fichteovu predanu zauzetost za slobodu, na Kantov prirodno-pravni koncept, na Goetheove ideje individualnosti i svjetskoga građanstva, koje interpretira kao univerzalne vrijednosti i zajedničko nasljeđe svih europskih društava, a ne samo njemačkoga. Nadalje, u tekstovima pod nazivom »Preobražaji nastrojenosti prema državi i teoriji države u njemačkoj povijesti« iz 1930. godine²⁷ te »Njemačka i Zapadna Europa u ogledalu duhovne povijesti« iz 1931. godine²⁸ nastojao je i eksplicitnije istaknuti zajednički korijen duhovnoga identiteta njemačkoga naroda sa svim drugim europskim kulturnim tradicijama. Valja primijetiti da se radi o vremenu kada su već i u njemačkim intelektualnim krugovima prepoznatljive tendencije jednostranoga uzdizanja njemačke duhovne povijesti i njezine posebnosti u europskom društveno-političkom prostoru te zanemarivanja širega kulturno-povijesnoga konteksta.²⁹

Cassirer je 1932. godine, dakle, samo godinu dana prije dolaska na vlast nacionalsocijalista, napisao i posljednju studiju pred vlastito izgnanstvo iz Njemačke pod naslovom *Filozofija prosvjetiteljstva*. Potaknut društveno-po-

Jähner, »Versäumte Aktualität – Immanuel Kants 'Zum ewigen Frieden'«, *PROKLA. Zeitschrift für kritische Sozialwissenschaft* 27 (1997) 1, str. 143–172, ovdje str. 144–145.

19

Tekst članka »Judaism and the Modern Political Myths« izvorno je objavljen u New Yorku u časopisu *Contemporary Jewish Record* 7 (1944) 2, str. 115–126. Ovdje se u prikazu sadržaja ovoga Cassirerova članka uglavnom oslanjam na prethodno spomenuti tekst Roberta R. Aramoya.

20

Usp. R. R. Aramoyo, »The Kantian Background to Cassirer's Political Commitment«, str. 277.

21

Aramoyo ovdje upućuje na Kantovu raščlambu u *Kritici moći suđenja* (njem. *Kritik der Urteilskraft*, Verlag von Felix Meiner, Leipzig 1922., str. 122).

22

Usp. R. R. Aramoyo, »The Kantian Background to Cassirer's Political Commitment«, str. 277–278.

23

Usp. *ibid.*, str. 278.

24

U predgovoru svojoj knjizi *Axel Hägerström. Eine Studie zur Schwedischen Philosophie der Gegenwart* (Wissenschaftlicher Buchgesellschaft, Darmstadt 1995., str. 7), Cassirer piše da mu je promišljanje nad tekstovima

švedskog mislioca pomoglo da svoje dotadašnje filozofske spoznaje primjeni na nova područja te da svoje cjelokupno viđenje etičkih i pravno-filozofskih problema obradi detaljnije nego li je to bio slučaj u njegovim ranijim spisima kada se je primarno bavio teoretskom filozofijom.

25

Usp. Roman Parkhomenko, *Cassirers politische Philosophie. Zwischen allgemeiner Kulturtheorie und Totalitarismus-Debatte*, Universitätsverlag Karlsruhe, Karlsruhe 2007., str. 68.

26

Usp. Ernst Cassirer, *Freiheit und Form. Studien zur deutschen Geistesgeschichte*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1994.

27

Usp. Ernst Kasirer [Ernst Cassirer], »Preobražaji nastrojenosti prema državi i teoriji države u njemačkoj historiji«, u: Ernst Kasirer [Ernst Cassirer], *Ideja republikanskog ustava*, prev. Danilo Basta, Dosije, Beograd 2004., str. 23–43.

28

Usp. Ernst Cassirer, »Deutschland und Westeuropa im Spiegel der Geistesgeschichte«, u: Ernst Cassirer, *Aufsätze und kleine Schriften (1927.-1931.)*, str. 207–219.

29

Usp. R. Parkhomenko, *Cassirers politische Philosophie*, str. 100.

litičkim zbivanjima u Njemačkoj, u šestom poglavlju ove studije posvećuje se pitanju prava, države i društva³⁰ te gotovo proročki pokazuje što se sve prema njemačkome narodu. Prema Jeanu Starobrinskomu, ova Cassirerova studija, u kojoj posebno ističe Rousseauov entuzijazam za snagu i dostojanstvo zakona te njegov utjecaj na Kanta, Goethea i republikanske ideje općenito, raskrinkala je sve ondašnje mitove i njihove propagatore čak i među intelektualnim elitama kojima se nastojalo pod svaku cijenu mobilizirati mase.³¹

Konačno, valja u ovom kontekstu spomenuti i Cassirerovo predavanje i tekst pod nazivom »Ideja republikanskoga ustava« iz 1928. godine³² koje je na poziv Sveučilišta u Hamburgu održao u gradskoj vijećnici povodom proslave Dana ustava (njem. *Verfassungstag*), odnosno nacionalne proslave i desete godišnjice uspostave Weimarske republike. U njemu je Cassirer jasno izrazio privrženost Weimarskoj republici i republikanskome ustavu dajući mu simboličko značenje, slično onome kojeg je Francuska revolucija imala za Kanta. Nacisti su Weimarsku republiku smatrali nečim što je nametnuto njemačkome narodu i što nikako nije u njegovu duhu. To je potaknulo Cassirera na intelektualno raskrinkavanje takvih predrasuda i obranu ideje republikanskoga ustava od nadolazećega totalitarizma. Pritom kreće na intelektualno putovanje razvoja ideje o neotuđivim ljudskim pravima od Leibniza do Kanta, kojim je htio pokazati da su korijeni te ideje proizašli iz najboljih kulturnih tradicija i da upravo ona otvara perspektivu prema sigurnoj budućnosti.³³ Ovdje valja istaknuti da je i Kant u svojim spisima podržavao republikanizam kao jedini legitimni oblik vladavine. Primjerice, u tekstu »Prema vječnom miru« tvrdi da je garancija vječnoga mira samo republikanski ustav, zasnovan na *slobodi* svih članova jednoga društva (kao ljudi), načelima ovisnosti svih o *zakonodavstvu* (kao podanika) te na *jednakosti* svih (kao građana države). U republikanskom obliku vladavine izvršna vlast i ona zakonodavna potpuno su odvojene, a sve drugo predstavlja despotski oblik vladavine odnosno nepoštovanje zakona ili njihovo tumačenje prema vlastitom prohtjevu.³⁴

Zanimljivo je da Cassirer u svojem tekstu ukazuje i na važnost uvažavanja temeljnih filozofskih problema da bi se primjerenije pristupilo i rješavanju općesvjetskih poteškoća, čime na određeni način evocira tajni članak vječnoga mira iz Kantova spisa »Prema vječnome miru« u kojem se od državnih vođa traži uvažavanje i vrjednovanje doprinosa filozofa rješavanju društvenih problema, napose onih vezanih uz ratne okolnosti.³⁵ Riječ je o poznatoj Kantovoj postavci o obrani filozofije od njezinoga ponižavanja bilo u njezinoj interpretaciji kao služavke teologije ili omalovažavanja u odnosu na druge znanstvene discipline.

Iz svega spomenutoga vidljiva je Cassirerova zauzetost za društveno-političke probleme i previranja kojima je pristupao iz aspekta vlastite filozofije kulture te teorije simbola i mita. Isto je tako jasno da se kao kozmopolit uvijek oslanjao i na cjelokupni kontekst njemačke duhovne povijesti, ali i one europskih zemalja u cjelini. Pritom se u vlastitim refleksijama uvijek iznova vraćao kantovskim premisama, evocirajući njegove misli u pogledu očuvanja i propagiranja vrijednosti koje će obraniti projekt prosvjetiteljstva u cjelini.

2.3. Elementi Kantova utjecaja na studiju Mit o državi

Kantov utjecaj jasno je prepoznatljiv i u Cassirerovoj najpoznatijoj studiji o političkim mitovima pod nazivom *Mit o državi*.³⁶ Nakon što je ukazao na neke društveno-političke teorije koje je nacionalsocijalizam u svojem obliku

političkoga mita nastojao instrumentalizirati, Cassirer u zaključnom dijelu svoje studije opisuje tehniku modernih političkih mitova. Pritom polazi od uloge mita kao sredstva za ispunjenje kolektivnih želja. Naime, postoje ljudi koji gotovo magijski žude za idealnim političkim vodstvom u svrhu ostvarivanja željenih kolektivnih ciljeva. U takozvanim kriznim trenucima, kada se određene kolektivne želje ne uspijeva ispuniti redovitim putem, a što podrazumijeva i dimenzije zakona i ustava, tada vrhovnim zakonom postaje autoritet mistične moći jednoga vođe koja se pretvara u neku vrstu društvene magije.³⁷ Cassirer, nadalje, navodi da političar modernoga političkoga mita u sebi utjelovljuje dvije nepomirljive djelatnosti, odnosno nastupa istovremeno i kao *homo magus* (čarobnjak) i kao *homo faber*. Politički akteri u kontekstu modernoga političkoga mita nastoje povezati iracionalno s racionalnim, odnosno nastoje čitavome društvu nametnuti vlastitu volju putem magijskih oblika, a istovremeno djeluju i kao pametni i vrijedni djelatnici. Politički vođe, koji koriste takvu situaciju, pokazuju brojne vještine u stvaranju novih pojmova i u promjeni značenja onih starih, jednostavno rečeno čine sve da bi se pokrenuli određeni osjećaji mase. I kao što je ritual oduvijek bio vjeran pratilac mitskome pripovijedanju, tako se i u ovom kontekstu koriste obredne prakse za instrumentaliziranje mase do mjere da njihovo nepoštivanje može postati i kažnjivim.³⁸

Boriti se protiv takvoga koncepta vladavine za Cassirera znači implementirati ono što Kant predlaže u svojem tekstu »Odgovor na pitanje: Što je prosvjetiteljstvo?«, a to je *sapere aude!* odnosno hrabrost korištenja vlastitim razumom i sloboda od tuđega upravljanja bez obzira na svu težinu te zadaće i odgovornosti.³⁹ U jednom drugom tekstu Kant će napomenuti da je priroda

30

Ernst Cassirer, *Die Philosophie der Aufklärung*, Felix Meiner Verlag, Hamburg 2007., str. 245–287.

31

Navedeno prema: R. R. Aramoyo, »The Kantian Background to Cassirer's Political Commitment«, str. 281.

32

Usp. E. Cassirer [E. Cassirer], »Ideja republikanskog ustava«, str. 5–22.

33

Usp. R. R. Aramoyo, »The Kantian Background to Cassirer's Political Commitment«, str. 283.

34

Usp. Immanuel Kant, »Prema vječnom miru«, u: Immanuel Kant, *Pravno politički spisi*, prev. Zvonko Posavec, Politička kultura, Zagreb 2000., str. 113–153, ovdje str. 121–122.

35

Usp. *ibid.*, str. 136–137.

36

Ernst Cassirer, *The Myth of the State*, Yale University Press, New Haven 1946. Aramoyo

navodi da je Cassirer odlučio napisati ovu studiju pobijanja nacionalsocijalističkih ideja u vrijeme kada je Hitler došao na vlast. No ona je objavljena tek posmrtno u Sjedinjenim Američkim Državama pod naslovom *Mit o državi* da ne bi izazvalo moguću odmazdu preostalim rođacima u Njemačkoj. Usp. R. R. Aramoyo, »The Kantian Background to Cassirer's Political Commitment«, str. 280–281. Isti autor navodi i da je sadržaj te studije značajno utjecao na Alberta Speera, ministra naoružanja i ratne proizvodnje Trećega Reicha, priznajući kako je njemački narod prihvatio slogan velikoga vođe i odrekao se vlastite odgovornosti i najveće čovjekove privilegije – autonomnosti odluke. Usp. Albert Speer, *Erinnerungen*, Verlag Ullstein GmbH, Frankfurt na Majni – Berlin 1969., str. 46, 62. Valja spomenuti da je ova knjiga prevedena i na hrvatski jezik pod nazivom *Sjećanja iz Trećeg Reicha* u izdanju biblioteke Otokar Keršovani, Rijeka 1972.

37

Usp. E. Cassirer, *The Myth of the State*, str. 280–281.

38

Usp. *ibid.*, str. 281.

čovjeku dala um i slobodu volje da se brine za sebe, te mu je prepustila da se vlastitim sposobnostima uzdigne do najvišega bića.⁴⁰

Opisujući spomenuti fenomen čarobnjaštva u kontekstu modernih političkih mitova, Cassirer implicira i Kantove misli iz njegova teksta »Sukob fakulteta« u kojem navodi sklonost ljudi hrliti kvazi-čarobnjacima koji tvrde da poznaju nadnaravne stvari. Ovi, pak, zaziru od filozofa koji proziru njihove namjere i niječu magične moći koje im javnost pripisuje i iskazuje povjerenje.⁴¹ Na tom tragu, Cassirer ističe odgovornu zadaću filozofije da u pogledu refleksije nad stvarnošću političkoga mita mora razotkrivati i sve one koji se predstavljaju kao svojevrсни spasitelji ili čudotvorci. Filozofija može i mora prozirati fenomen modernoga političkoga mita i njezina zadaća je od presudne važnosti u razvoju bilo kakve strategije za suočavanje s mitom, bez obzira na njegovu neosjetljivost za racionalne argumente.⁴² Štoviše, sâm Cassirer u trenutcima krajnje traumatiziranosti događajima iz prve polovice prošloga stoljeća i odlukom da prestane pisati, ipak mijenja mišljenje i žuri u borbu protiv nacističke ideologije koristeći se upravo oružjem filozofije.⁴³

Nadalje, Kant u svojoj *Kritici praktičkoga uma* opisuje sve one koji se odriču načela autonomije i navodi kako se time ljudsko ponašanje mijenja u puki mehanizam u kojem bi se, kao u marionetskoj igri, dobro gestikuliralo, ali u figurama ne bi bilo nikakvoga života.⁴⁴ Analizirajući fenomen političkoga mita u *Mitu o državi* Cassirer u kontekstu govora o tehnici modernih političkih mitova piše o odricanju od slobode kao najveće ljudske privilegije i marionetskome ponašanju čak i časnih, inteligentnih, poštenih i čestitih ljudi od kojih bi se to najmanje očekivalo. Zgrožen je činjenicom što su ljudi prestali biti kritički raspoloženi i što su prihvatili društveno-politički kolaps kao nešto prirodno i neizbježno protiv čega nema apsolutno ništa. Ti su ljudi pristali na propisane obrede, jednoobrazne osjećaje, misli, geste i govor, dakle na umjetan, lažni život. Cassirer će – gotovo identično Kantu – reći da se ponašaju poput marioneta u lutkarskoj predstavi, niti ne znajući da konce te predstave i sveukupnoga individualnoga i društvenoga života povlače politički vođe.⁴⁵

3. Zaključne riječi

Zaključno se iznova ističe da se je Ernst Cassirer neprestano vraćao Kantu, njegovu načinu promišljanja i rezultatima njegovih refleksija gotovo u svim fazama svoje filozofske djelatnosti, obogaćujući time i vlastite zacrtane ciljeve i ideje za koje se zauzimao i koje je želio propagirati. No njegova privrženost Kantu nije predstavljala nikakav oblik možebitnog filozofskog larpurlartizma, u smislu bavljenja Kantovom filozofijom zbog nje same, nego se, osim filozofskoga erosa, temeljila i na želji za novim pogledima, širim tumačenjima svijeta i razumijevanjem kulture kao osebujne zbilje. Isto to vrijedi i kada je riječ o Cassirerovim pravno-političkim tekstovima. Kanta je smatrao prvakom praktičkoga uma i apsolutnim etičarom koji je smatrao da postojanje ljudi ne Zemlji nema nikakvoga smisla ukoliko ovi ne teže i ne pridonose pobjedi pravednosti.⁴⁶ Iz dosad prikazanoga vidljivo je da je i Cassirerovo promoviranje ideja republikanskoga ustava i njegova obrana koncepta Weimarske republike na tragu zauzetosti za istu takvu pravednost među ljudima. Borbu protiv svih oblika totalitarne vladavine, pa u tom kontekstu i instrumentalizacije političkih mitova, smatrao je i zadaćom filozofije, što je opet na tragu njegove tvrdnje da je za Kanta cijela filozofija usko povezana s pitanjem o vječnim, nepromjenjivim i neotuđivim ljudskim pravima.⁴⁷ Dakle,

filozofiji je pridavao nezaobilaznu i značajnu ulogu u raskrinkavanju onih oblika vladavine koji se protive ljudskome dostojanstvu i promoviraju ideje protivne pravima čovjeka. Tako je očito Cassirerovo opredjeljenje u samo prividnoj kompleksnoj dualnosti između totalitarzima i političkih mitova te kantovski obrazložene ideje o vječnome miru. Kantova filozofija kao i filozofska misao drugih velikana prosvjetiteljskih ideja poslužila mu je ne samo da stane u svoju i obranu vlastitoga naroda nego i da propagira sve ono što je smatrao trajnim nasljedstvom, ali i svojevrsnom zadaćom čitavoga čovječanstva. Stoga se može zaključiti da se kod Cassirera radi o misliocu koji je duboko ukorijenjen u filozofskoj tradiciji i čije misli ostaju trajno aktualne te i danas predstavljaju neprikosnoveni smjerokaz u pogledu pristupa složenim društveno-političkim prilikama. Njegovo veličanje univerzalnosti ljudskoga razuma i znanosti kao posljednjega iskoraka u razvoju čovječanstva te istovremeno ukazivanje na činjenicu raznolikosti kulturnih ideja i svjetova predstavljaju izvrsnu platformu za odgovoran dijalog i ozbiljno suočavanje sa svim izazovima suvremenoga (su)života, te u tom pogledu i kao vrlo modernoga filozofa.⁴⁸

39

Usp. Immanuel Kant, »Odgovor na pitanje: što je prosvjetiteljstvo?«, u: I. Kant, *Pravno-politički spisi*, prev. Zvonko Posavec, str. 33–41, ovdje str. 35.

40

Usp. Immanuel Kant, »Ideja opće povijest s gledišta svjetskoga građanstva«, u: I. Kant, *Pravno-politički spisi*, prev. Zvonko Posavec, str. 17–32, ovdje str. 21–22.

41

Usp. Immanuel Kant, »Der Streit der Fakultäten« (treći odjeljak). Dostupno na: <https://www.projekt-gutenberg.org/kant/streit/streit.html> (pristupljeno 1. 12. 2024.).

42

Usp. E. Cassirer, *The Myth of the State*, str. 295–296.

43

Aramoyo navodi kako o tome najbolje svjedoči Toni Cassirer, supruga Ernsta Cassirera, u svojoj knjizi *Mein Leben mit Ernst Cassirer*. – R. R. Aramoyo, »The Kantian Background to Cassirer's Political Commitment«, str. 280.

44

Usp. Immanuel Kant, *Kritik der praktischen Vernunft*, sv. 7, Frankfurt na Majni 1977., str. 282.

45

Usp. E. Cassirer, *The Myth of the State*, str. 286.

46

Cassirer tako označava Kanta u kontekstu pozitivnoga vrednovanja osobnosti i načina razmišljanja J. J. Rousseaua i njegove podložnosti etičkome imperativu. Kao velikan primijenjene etike, smatra Cassirer, mogao je Kant tek i razumjeti Rousseaua i njegovu filozofsku misao te prepoznati njezinu vrijednost. Usp. Ernst Cassirer, *Problem Jean-Jacques Rousseau*, prev. Damjan Lalović, Disput, Zagreb 2012., str. 29–30.

47

Usp. Ernst Cassirer, »Der Begriff der Philosophie als Problem der Philosophie«, u: Ernst Cassirer, *Zu Philosophie und Politik*, John Michael Krois – Christian Möckel (ur.), Felix Meiner Verlag, Hamburg 2008., str. 141–166, ovo str. 152.

48

Opširnije o značaju Cassirerove filozofije za suvremenu društveno-kulturnu situaciju i kao platforme za ozbiljnu i učinkovitu raspravu usp. Oswald Schwemmer, *Ernst Cassirer: Ein Philosoph der europäischen Moderne*, Akademie Verlag, Berlin 1997.

Ivo Džinić

Politische Mythen vs. Idee zum ewigen Frieden

Umriss von Kants Einfluss auf Cassirers (politische) Philosophie

Zusammenfassung

Philosophisch wurde Cassirer stark von Kant beeinflusst, sowohl hinsichtlich der Umsetzung seiner postulativen Ansätze des Transzendentalismus in seinem eigenen Konzept der Philosophie der symbolischen Formen als auch im Kontext seines gesellschaftspolitischen Engagements und Schaffens. Er war intensiv damit beschäftigt, Kants Vorstellungen vom Republikanismus als der einzig legitimen Regierungsform zu verteidigen, dem Konzept der Weimarer Republik eine symbolische Bedeutung zu verleihen und die Ideen der totalitären Herrschaft des Nationalsozialismus zu widerlegen. Diese Auseinandersetzung ist in seinen verschiedenen Texten erkennbar und erreichte in einer posthum veröffentlichten Studie mit dem Titel Der Mythos des Staates ihren Höhepunkt. Nachdem im Text auf die bereits erwähnte Durchdringung der gesamten Philosophie der symbolischen Formen durch Kants Gedanken hingewiesen wird, werden im zweiten Teil des Artikels einige grundlegende Elemente hervorgehoben, die Kants Einfluss in Cassirers gesellschaftspolitischen Texten verdeutlichen.

Schlüsselwörter

Ernst Cassirer, Immanuel Kant, politischer Mythos, ewiger Frieden, Wundertäter, Aufklärung